

CONSIDERAȚII ASUPRA NIVELULUI TEHNICII AGRICOLE DIN BIHOR ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA. IMPLICAȚII ALE INTRODUCERII ȘI GENERALIZĂRII CULTURII PORUMBULUI

de
BARBU ȘTEFĂNESCU

Importanța studierii tehnicilor de producție agricolă, în evoluția lor istorică, înțelese ca fiind totalitatea mijloacelor de muncă, de transport și depozitare, precum și a practicilor de producție dezvoltate de-a lungul istoriei, în scopul obținerii produselor alimentare prin lucrarea pământului¹, derivă din rolul determinant pe care agricultura l-a avut și-l are, ca principală ramură economică. Producția agricolă a fost și este o rezultată a acțiunii conjugate a componentelor tehnicii agricole asupra mediului ambiental.

Studierea tehnicilor agricole are o importanță deosebită pe planul evoluției generale a tehnicilor, evoluție în cadrul căreia tehnicile de achiziționare, în rîndul cărora se încadrează și agricultura, au fost pînă în pragul epocii moderne cele mai importante pentru omenire. Este cunoscut faptul că anumite tehnici tradiționale ale lumii rurale par mai refractare decît altele la schimbări². În contextul lucrării de față trebuie reținut faptul că, în cadrul evoluției tehnice, tehnicile de achiziție au avut o evoluție mai lentă decît celelalte componente ale arsenalului tehnic al omenirii³.

Împărtășim punctul de vedere conform căruia a pune problema evoluției tehnicilor agricole înseamnă a se lua în considerare și istoria plan-

¹ Georgeta Moraru, *Probleme preliminare ale clasificării în etnologia agrară (II)*, în *Buletinul Atlasului Etnografic al României*, 1980, nr. 8, p. 167; Barbu Ștefănescu, *Inceputurile introducerii tehnicii moderne în agricultura Bihorului, în Biha-rea*, IX, 1981, Oradea, 1981 (în continuare: Barbu Ștefănescu, *Inceputurile...*), p. 10.

² Robert Cresswell, *Techniques traditionnelles dans un village de la montagne Libanaise*, în *Object et Mondes*, tomes 16, fascicule 4, Paris, 1976, p. 149.

³ *Histoire générale des techniques*, tome I: *Les origines de la civilisation technique*, Presses universitaires de France, Paris, 1962 (în continuare: *Histoire générale des techniques*, tome I), p. 473.

telor cultivate de om, datorită particularităților tehnologice pe care le au fiecare în parte⁴.

O altă problemă de care trebuie să se țină seama în aprecierea stadiului de evoluție al tehnicilor de cultură agricolă în perioada care ne interesează, dar nu numai acum, este cea a așa-zisului „tradiționalism“, „rutină“⁵, sau „conservatorism“ al mediului tehnic țărănesc⁶, permeabilitatea⁷ redusă a acestuia, trăsătură subliniată adesea în literatura de specialitate etnografică, fără a fi suficient de bine înțeleasă.

Mediul tehnic țărănesc deține, în condițiile existenței relațiilor feudale tipice, cvasi-monopolul în domeniul aplicării tehnicilor de cultură. Țăranii lucrează nu numai pământurile lor ci și pe cele alodiale, folosindu-se de unelte și instrumentele pe care și le confecționau singuri, de practicile și deprinderile transmise din generație în generație, prin gest și prin cuvânt⁸, cu o relativă ușurință, datorită observației și antrenamentului zilnic⁹ și care se constituiseră într-o zestre tehnică tradițională, verificată în practică pe lungi perioade de timp.

Trebuie avut apoi în vedere că agricultura practică — nu numai la noi¹⁰ — pină în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a fost în principal o *agricultură de subzistență*, menită să asigure nevoile de hrană și îmbrăcăminte ale comunității care o practica. Ea presupune terenuri de cultură reduse la minimum necesar, lucrate după metode adecvate acestui scop. Datorită acestui fapt se ajunsese la un echilibru relativ între natura suprafețelor de cultură, condiționată la rîndul ei de factorii fizico-geografici, și tehnica de cultură, între acestea și sistemul de exploatare feudal, cu mult timp înaintea perioadei care ne interesează, echilibru care se menține atîta timp cît asupra lui nu acționează excitanți suficienți de puternici. Statutul social al țărănimii iobage, instabilitatea politică, războaiele, dese calamități naturale, favorizau menținerea acestui echilibru. Situația lor economico-socială nu permitea țăranilor să se abată de la tradiție, care pentru ei oferea cel puțin garanția unei expe-

⁴ Mariel J. Bruhnes Delamarre et Huges Hairy, *Techniques de production: l'agriculture*, Guides ethnologiques, 4/5, 2e edition, Editions des Musées Nationaux, Paris, 1971, p. 3; Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, Editura științifică, București, 1973 (în continuare Ion Vlăduțiu, *Etnografia...*), p. 192.

⁵ André Leroi-Gourhan, *Milieu et techniques*, Editions Albin Michel, Paris, 1973, p. 375; *Histoire générale des techniques*, tome II: *Les premières étapes du machinisme*, Presses universitaires de France, Paris, 1965 (în continuare: *Histoire générale des techniques*, tome II), p. 162.

⁶ Witold Nowosz, *Tradycyjne gospodarstwo chłopskie i Jego przemiany*, în *Prace i materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, seria Etnograficzna*, nr. 19, Łódź, 1976, p. 180.

⁷ André Leroi-Gourhan, *op. cit.*, p. 343.

⁸ *Histoire générale des techniques*, tome I, p. IX.

⁹ Claude Lévi-Strauss, *Rasă și istorie*, în *Rasismul în fața științei*, Editura politică, București, 1982, p. 31—32.

¹⁰ Witold Nowosz, *op. cit.*, p. 178.

riențe trăite direct¹¹, fidelitatea pentru trecut dându-le evasi-certitudinea continuării existenței.

Grija pentru asigurarea unui minim de recoltă este foarte bine argumentată de cercetările istorice și etnografice. Aducem aici ca exemple două practici utilizate pînă aproape de zilele noastre: semănăturile amestecate (grîu-secară) și utilizarea concomitentă a două tehnici de semănat: semănatul înainte de efectuarea arăturii — așa-numitul „semănat pe piele“ — combinat cu semănatul deasupra brazdei.

În primul caz, semănarea a două cereale cu cerințe diferite la sol și climă era menită să asigure, indiferent de capriciile vremii, un minimum de producție, mizîndu-se pe faptul că din cele două plante semănate pe aceeași suprafață, probabilitatea ca cel puțin una din ele să rodească este mai mare; cultivate împreună, cele două cereale erau mai rezistente la cădere și tăciune. Această practică a fost documentată încă pentru evul mediu timpuriu, eșantioane provenite din Polonia cuprinzînd semințe de secară, orz, grîu crînău, semințe de leguminoase, buruieni¹². S-a practicat și la noi în evul mediu, sub numele de „sfîrșită“ în Țara Românească¹³, sau grîu amestecat („tritici mixti“), cum este consemnat în documentele medievale latine în Transilvania. În Pădurenii Hunedoarei s-a cultivat pînă la urmă cu 15 ani sub denumirea de „stîrjiță“¹⁴. Pînă în urmă cu două decenii s-a cultivat și în zona Beiușului¹⁵.

Aceeși măsură de securitate în plus era luată și în al doilea caz. Semănatul „pe piele“, înainte de arat, după o simplă grăpare prealabilă a miriștii sau ogorului¹⁶, cunoscut în documentele medievale sub denumirea de „subaretur“¹⁷ întrunea cîteva avantaje indiscutabile, în condițiile în care arătura era doar de cîteva degete adîncime: se asigura introducerea seminței la o adîncime mai mare, apărînd-o mai bine de frig și de păsări, planta răsărită beneficiînd și ea de o protecție sporită la înghețul din timpul iernii sau primăverii¹⁸. Aceste avantaje au făcut ca semănatul „pe piele“ să cunoască în trecut o mare arie de răspîndire, fiind întîlnit peste tot pe teritoriul României¹⁹, dar și în alte regiuni ale

¹¹ *Histoire générale des techniques*, tome II, p. 150.

¹² *Histoire générale des techniques*, tome I, p. 486—487.

¹³ Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, volumul III, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1965, p. 312.

¹⁴ Informator: Ticula Traian, ns. 1912, nr. 3, Socet (jud. Hunedoara).

¹⁵ Informator: Nicoraș Teofan, ns. 1930, nr. 45, Valea de Jos (jud. Bihor).

¹⁶ Ștefan Imreh, Ioan Pataki, *Contribuții la studiul agriculturii transilvănene (1570—1610)*, în *Acta Musei Napocensis*, IV, Cluj, 1967, p. 172.

¹⁷ Nicolae Dunăre (sub redacția), *Țara Birsei*, volumul I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972, p. 140.

¹⁸ *Ibidem*, p. 140—141.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Zarko Ilić, *The folk Economy of Lištica and environs*, în *Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseums*, Band II, Heft B, Volkskunde, Sarajevo, 1976, p. 109.

Europei²⁰ sau Africii de Nord²¹. Semănatul deasupra brazdei, care se va generaliza mai târziu, pe măsura perfecționării inventarului agricol oferea avantajul că sămînța putea răsări mai ușor, chiar în condițiile unor precipitații mai sărace.

Orice noutate de ordin tehnic este adoptată de către mediul țărănesc numai după o verificare practică²². Ori, condițiile subliniate deja, la care se adaugă suprafețele mici deținute, nu permiteau folosirea unei părți pentru experiențe, experiențe care deocamdată nu se efectuau nici pe pămînturile alodiale, de unde s-ar fi putut răspîndi, prin contagiere, pe pămînturile țărănești — lucru care se va întîmpla mult mai târziu, în alte condiții istorice.

Ar fi o eroare să se creadă că țăranii închiști în limitele strînse ale tradiționalismului rămîn total insensibili la schimbări²³. „În cazul invențiilor tehnice — sublinia un mare savant contemporan — este cert că nici o perioadă, nici o cultură nu este absolut staționară²⁴. Fiecare generație moștenește experiența celor care au precedat-o, adăugîndu-și la rîndul său aportul la lărgirea zestrei tehnice a comunității căreia îi aparține²⁵, în domeniul tehnic, progresul fiind o sumă²⁶. Deci un ansamblu cultural nu se prezintă „ca definit odată pentru totdeauna ci este supus mereu unor modificări, cînd destul de mici, încît sînt aproape imperceptibile sau trec multă vreme neobservate, cînd de o asemenea amploare sau de o viteză atît de mare încît iau aspectul unei revoluții²⁷. Deci acest conservatorism este numai relativ, întrucît mediul tehnic țărănesc suferă modificări cînd „tendința“ mediului exterior — de care vorbește André Leroi-Gourhan²⁸ — este suficient de puternică pentru a-i răzbi carapacea (am da un singur exemplu din perioada la care ne raportăm, cel al culturii porumbului care a pătruns cu ușurință mai ales pe pămînturile iobăgești).

Există pentru secolul al XVIII-lea, cîțiva factori care reclamă în mod necesar înnoiri în tehnica agricolă.

Un prim factor ar fi creșterea demografică care are loc în această perioadă, ca urmare a relativei perioade de liniște care a urmat războaie-

²¹ André G. Haudrincourt, Mariel Jean-Bruhnes Delamarre, *L'homme et la charrue a travers le monde*, Gallimard, Paris, 1955, p. 254.

²² *Histoire générale des techniques*, tome III: *L'expansion du machinisme*, Presses universitaires de France, Paris, 1968 (în continuare: *Histoire générale des techniques*, tome III, p. 529).

²³ *Ibidem*.

²⁴ Claude Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 35.

²⁵ *Ibidem*, p. 31—32.

²⁶ *Histoire générale des techniques*, tome I, p. VIII.

²⁷ Michel Leiris, *Rasă și civilizație*, în *Rasismul în fața științei*, Editura politică, București, 1982, p. 68.

²⁸ André Leroi-Gourhan, *op. cit.*, p. 336.

lor rakoțiene²⁹, sporirea numărului populației presupunând resurse alimentare sporite; de fapt toate exploziile demografice din istoria umanității se caracterizează prin căutarea a noi surse alimentare sau augmentarea celor existente. Mai mult, acolo unde se realizează o densitate mai mare a populației contactele între indivizi sînt mai numeroase, ceea ce constituie un stimulent pentru intensificarea vieții intelectuale. În același timp — așa cum remarcă Emile Durkheim — în aceste grupuri mai dense există posibilitatea unei mai accentuate diviziuni a muncii, care atrage după sine o specializare, vizibilă în primul rînd în domeniul tehnic³⁰.

Creșterea demografică în această perioadă a fost un fenomen general european³¹, rezolvarea problemelor alimentare făcîndu-se în principal în două moduri:

a. punerea în circuitul agricol a noi suprafețe, cale prin excelență a agriculturii extensive tradiționale;

b. prin obținerea de pe aceeași suprafață cultivată a unei producții sporite, prin metode intensive.

Dacă prima cale nu presupune neaparat schimbări de ordin tehnic, cea de-a doua este indisolubil legată de perfecționarea tehnicilor de cultură, chiar dacă nu neaparat a mijloacelor de producție. Este absolut necesară această precizare, întrucît creșterea numărului populației înseamnă mîină de lucru mai abundentă, care devine ea însăși un factor de sporire a producției³². Dobîndirea unor cunoștințe agrotehnice noi, în condițiile unei suprapopulări, a făcut posibilă dezvoltarea agriculturii în Flandra în secolul al XVI-lea, deși, alături de plug, se folosea pe scară largă hîrlețul, considerat „mîina de aur“ a țăranului³³. Aria de folosire a celei de-a doua căi este deocamdată redusă în plan european la Flandra și Anglia, cu tendințe, deocamdată slabe, de iradiere și spre alte regiuni ale Occidentului.

Un alt factor care favorizează dezvoltarea agriculturii, strîns legat de precedentul, este creșterea populației urbane, mai ales ca urmare a avîntului luat de industrie. Mai separat ca oricînd de sat, orașul devenit centru industrial, nu produce aproape nimic pentru satisfacerea nevoilor sale zilnice, devenind aproape în exclusivitate dependent de hrana pe care i-o oferă satul³⁴. În același timp orașele, ca deținătoare dintotdeauna ale progresului tehnic³⁵, lărgind schimburile cu satele vor contribui la răspîndirea noutăților de ordin tehnic. Acest fenomen este însă departe în timp și spațiu de zona noastră de referință, doar în Anglia celei de-a doua ju-

²⁹ Gheorghe Mudura, *Populația localităților de pe cursul superior al Crișului Repede la sfîrșitul secolului al XVII-lea și în prima parte a secolului al XVIII-lea*, în *Aleșd 1904—1979*, Oradea, 1979, p. 65.

³⁰ Michel Leiris, *op. cit.*, p. 76.

³¹ *Histoire générale des techniques*, tome I, p. 528.

³² André G. Haudrincourt, Marel Jeant-Bruhnes Delamarre, *op. cit.*, p. 57.

³³ *Histoire générale des techniques*, tome II, p. 161.

³⁴ *Histoire générale des techniques*, tome III, p. 528.

³⁵ *Histoire générale des techniques*, tome I, p. 68.

mătăști a secolului al XVIII-lea revoluția industrială va genera un fenomen asemănător celui creionat mai sus, atrăgând după sine o adevărată „revoluție agrară”³⁶.

Dezvoltarea schimburilor comerciale, în primul rînd a comerțului cu grîne, a determinat o sporire a interesului pentru creșterea producției agricole, pentru obținerea unor cantități sporite de cereale-marfă, mai ales spre sfîrșitul perioadei la care ne referim. Aceasta are ca rezultat căutarea unor mijloace și metode de cultură noi, deși de bază rămîne creșterea suprafețelor cultivate în detrimentul pădurii. De fapt sporirea suprafețelor agricole prin defrișări este caracteristică celei mai mari părți a Europei acestei perioade, din Franța pînă în Rusia³⁷.

Orientarea fiziocratică a Curții de la Viena, conform căreia pămîntul era considerat principala bogăție a imperiului³⁸, a dus la luarea unor măsuri de dezvoltare a agriculturii, între care reținem pe cele administrative privind generalizarea sistemului de agricultură cu trei cîmpuri³⁹, grija pentru popularizarea scrierilor cu caracter agronomic, încurajarea înființării unor societăți de agricultură etc.⁴⁰. În ceea ce privește populația românească, trebuie remarcată preocuparea reprezentanților iluminismului românesc, de a pune, în spiritul raționalist al vremii, la dispoziția țăranilor, o serie de publicații în limba română, ce vizau alături de ridicarea culturală a populației majoritare a Transilvaniei și ridicarea sa economică⁴¹. Nu întîmplător în această perioadă se pun bazele literaturii economice românești și în primul rînd, a celei agronomice. Se făcea în primul rînd apel la experiența personală a autorilor, la generalizarea experienței pozitive a țăranimii din rîndul căreia se ridicaseră⁴², gustul pentru experiență pornind de la premisa — pe care am amintit-o deja — că nici o doctrină nu este capabilă să se impună lumii țărănești dacă nu se bazează pe experiențe reușite⁴³.

Acești factori ai progresului nu erau suficienți prin ei înșiși pentru a provoca o schimbare radicală în agricultură. Era necesară intervenția unor factori exteriori cu acțiune catalizatoare. Un asemenea rol l-a avut prin multiplele sale implicații introducerea în cultură a două plante aduse din Lumea Nouă: porumbul și cartofii⁴⁴.

³⁶ *Histoire générale des techniques*, tome III, p. 528.

³⁷ *Ibidem*, p. 539.

³⁸ Nicolae Edroiu, *Inceputurile literaturii economice românești (1780—1810). Studii și anexe*, Cluj-Napoca, 1978, p. IV, (în continuare: Nicolae Edroiu, *Inceputurile literaturii economice...*), p. IV.

³⁹ Barbu Ștefănescu, *Inceputurile...*, p. 22.

⁴⁰ Nicolae Edroiu, *Bibliografia referitoare la istoria instrumentelor de arat utilizate în agricultura din țările române*, în *Studia universitatis „Babeș-Bolyai”, series Historia*, fasciculus I, Cluj, 1970, p. 21.

⁴¹ Idem, *Inceputurile literaturii economice...*, p. V.

⁴² Barbu Ștefănescu, *Date de interes etnografic în lucrarea lui Gheorghe Șincai „Povățuire către economia de cîmp”*, în *Biharea*, VII—VIII, Oradca, 1980, p. 9—10.

⁴³ *Histoire générale des techniques*, tome III, p. 529.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 528.

Porumbul s-a aflat — alături de vreo zece indigeni, patruzeci de papagali, curcani, iepuri, cartofi, ardei iuți etc. — printre curiozitățile pe care Cristofor Columb le aducea la curtea regelui Spaniei, după prima sa expediție spre vest, prin care descoperise America⁴⁵. Nu se știe precis dacă acum sau după expediția lui Cortez din 1529⁴⁶, porumbul, indiscutabil cel mai important aport cu care Lumea Nouă venea în întîmpinarea celei vechi, a fost introdus în cultură, mai întîi în Spania și Portugalia. Găsind pe continentul european condiții prielnice de cultură, porumbul s-a răspîndit apoi și în celelalte regiuni ale sale. Adoptat în multe locuri mai întîi ca plantă furajeră⁴⁷ — formă sub care îl vom găsi și în Bihor în anii de sfîrșit ai secolului al XVII-lea⁴⁸ — porumbul va deveni în scurt timp o importantă plantă alimentară în multe regiuni ale Europei, făina obținută prin măcinarea sa pretîndu-se bine la prepararea terciului (a mămăligii), principalul aliment al evului mediu. Spre deosebire de alte plante noi — cartoful, de exemplu — porumbul s-a generalizat rapid la noi, fiind repede adoptat de țărani.

În Transilvania a ajuns, se pare, în primele decenii ale secolului al XVII-lea, după unii cercetători anul 1611 ar însemna prima sa mențiune documentară, după alții pomenirea sa în 1639 pe domeniul Chioarului ar constitui prima consemnare a culturii sale⁴⁹. Creșterea suprafețelor cultivate cu porumb a fost favorizată și de scutirile de dijmă de care beneficia noua cultură la început⁵⁰. În Bihor apare amintit în registrele de dijmă din ultimile decenii ale secolului al XVII-lea, ceea ce dovedește răspîndirea sa destul de accentuată în această perioadă⁵¹. Conscrierile din primele decenii ale secolului următor atestă răspîndirea culturii sale în toate subzonele Bihorului⁵² și în același timp creșterea suprafețelor însămințate, care sînt comparabile sau mai mari decît cele deținute de cerealele tradiționale. Într-o lucrare anterioară⁵³ am întocmit un tabel din care reiese creșterea substanțială a suprafețelor cultivate cu porumb, în decursul unei jumătăți de secol, în satele din bazinul Crișului Repede. Fenomenul este valabil și pentru alte zone ale Bihorului. Din datele conscripției din 1720 a localităților din districtul Beiușului rezultă că porumbul este deja, alături de grîu, principala plantă de cultură⁵⁴.

⁴⁵ Francesco Morales Padron, *Istoria descoperirii și cuceririi Americii*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 78.

⁴⁶ *Histoire générale des techniques*, tome II, p. 40.

⁴⁷ Fernand Braudel, *Drumul porumbului*, în *Magazin istoric*, 1981, nr. 5, p. 56—58.

⁴⁸ Barbu Ștefănescu, *Inceputurile...*, p. 11.

⁴⁹ Ștefan Imreh, Ioan Pataki, *op. cit.*, p. 181.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Gheorghe Mudura, *op. cit.*, p. 67—123.

⁵² *Ibidem*; Arhivele Statului Oradea, *fond Prefectura județului Bihor*, (în continuare: Arh. St. Oradea, *fond Prefectura...*), inv. 41, dosar 151, f. 39—40, dosar 159, f. 41—82, dosar 164, nenumărat.

⁵³ Barbu Ștefănescu, *Inceputurile...*, Anexa I, p. 27—38.

⁵⁴ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura...*, inv. 41, dosar 159, f. 39—40, 41—82.

Generalizarea sa s-a datorat în primul rînd productivității mai mari decît a cerealelor tradiționale. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea el producea în medie, în întreaga zonă a Balcanilor, de 24—60 de ori sămînța, față de 3—6 ori cît se obținea la secară, la grîu productivitatea fiind mai scăzută⁵⁵. În aceeași perioadă, din 47 localități transilvănene în care se menționează productivitatea la porumb, în 10 se obțineau 10 mierțe porumb știuleți la o mierță de boabe semănată, în 19 localități se obțineau după o mierță semănată 10—12 mierțe, în 9 sate între 21—40 și în alte 9 între 41—80⁵⁶.

În lucrarea de față ne interesează mai puțin reperele cronologice ale răspîndirii porumbului în Țara Crișurilor, încercînd să insistăm mai ales asupra implicațiilor introducerii sale în domeniul tehnicilor de cultură.

Porumbul a fost cultivat mai întîi în grădinile din jurul caselor, devenite în această perioadă, peste tot în Europa, mici loturi experimentale, apărute de rutina cîmpurilor inchistate de cutumele comunitare⁵⁷. Scutite pînă tîrziu de dijmă, în ele se strecurau plantele noi, curiozitățile, cum a fost la început și cazul porumbului, și care după dobîndirea unei experiențe de cultură vor fi transferate în cîmp, nu fără a păstra în tehnologiile proprii urme ale acestei perioade. Din grădini porumbul va trece în terenuri special pregătite pentru cultura sa, în cadrul sistemelor de cultură cu două și trei cîmpuri, uneori rupîndu-se pentru el bucăți din partea de hotar lăsată în moină, contribuind astfel la trecerea spre sisteme de cultură superioare: spre cel cu trei cîmpuri, dacă acest procedeu se aplică sistemului cu două cîmpuri, spre cel rotativ anual, dacă se aplică sistemului cu trei cîmpuri. Se ajunge de timpuriu la o oarecare stabilitate a terenurilor cultivate cu porumb, care au tendința să iasă din sistemul rotației cîmpurilor și să formeze un „cîmp” separat. Astfel, din investigația urbarială care a premers conscrierea din 1720 a localităților districtului Beiuș, rezultă că la Cordău, pe lîngă existența celor două cîmpuri în care este divizat hotarul, locuitorii „mai au teritoriu în locul vechii posesiuni unde au însămințat porumb”⁵⁸. În urbaniul Velenței la 1772 sînt amintite „acele pămînturi obișnuite a se însămința cu porumb și care sînt situate înăuntrul centurii din vecinătatea imediată a tirgului”⁵⁹.

Porumbul va continua însă să fie cultivat în grădini și după generalizarea sa în cultura de cîmp. Astfel în investigația premergătoare conscrierii din 1720 sînt amintite grădinile a doi locuitori din satul Copăceni,

⁵⁵ Tr. Stoianovici, *Le maïs dans les Balkans*, în *Annales*, 1966, p. 1026—1039, apud Constantin Șerban, *Cîteva date privind producția de cereale din Țara Românească în secolul XVIII*, în *Terra nostra*, III, 1973, p. 256.

⁵⁶ Liviu Botezan, *Producția agricolă din Transilvania în perioada 1785—1820*, în *Terra nostra*, III, 1973, p. 180.

⁵⁷ *Histoire générale des techniques*, tome III, p. 529.

⁵⁸ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura* . . . , inv. 41, dosar 159, f. 42.

⁵⁹ Ion Bratu și Ion Pușcaș, *Urbaniul Velenței la 1772*, în *Lucrări științifice, Istorie-științe sociale-pedagogie*, p. 159.

aflați la Oradea ca militari, grădini ce sînt cultivate cu porumb⁶⁰. Porumbul va reveni în grădini și în perioadele unor mari calamități, cum vor fi cele care au pricinuit marea foamete din anii 1813—1817, după cum reiese din pastorală trimisă de episcopul Samuil Vulcan, în care se cerea între altele ca „plugarul, grădina sa cea de lingă casă cu crome, napi, fasole și alte asemenea legume să o umple, oprit fiind în acest loc, de aci înainte a semăna mălai”⁶¹.

Din punct de vedere alimentar porumbul înlocuiește în primul rînd meiul, plantă ce constituise alimentul de bază al jumătății sudice a Europei, care includea și țara noastră, pînă tîrziu în evul mediu, tot astfel cum pentru zonele nordice acest rol îl deținuseră secara și ovăzul. Cultura meiului deținuse suprafețe întinse și datorită faptului că putea să fie foarte bine îmbinată cu pășoritul, cealaltă componentă de bază a sistemului ocupațional tradițional. Semănarea sa se făcea înaintea începerii perioadei de vîrat la munte, iar perioada de vegetație corespundea cu aceasta⁶², cultura meiului nepretinzînd lucrări de întreținere speciale. În toată Europa porumbul s-a răspîndit mai ales acolo unde erau răspîndite culturile de mei și sorg, substituirii culturii urmîndu-i și o substituie de nume, mulți considerînd la început porumbul ca varietăți ale acestor plante. Așa de exemplu bascii l-au numit „mei mare” (artho myro), francezii din provincia Chalosse i-au spus „milhoc”, de la numele meiului cu semințe mari⁶³. În Transilvania denumirea de mălai sub care era cunoscut meiul va trece repede asupra porumbului, deosebirea dintre cele două plante fiind făcută prin atribuirea numirii de „mălai mărunt” meiului⁶⁴. Astfel, nu noua plantă primea o denumire nouă ci cea pe care venea să o substituie. Concomitent în întreaga Transilvanie, inclusiv în Bihor, a fost adoptată denumirea de cucuruz, după cum ne demonstrează documentele vremii⁶⁵, denumire care în momentul de față în Bihor se păstrează în nordul zonei⁶⁶ și în defileul Crișului Repede, în acest din urmă caz referindu-se numai la știulete, planta întreagă numindu-se mălai, iar locul semănat cu porumb mălaiște⁶⁷. În zonele Europei unde meiul dispăruse mai repede din cultură⁶⁸ noi plante i se atribuiseră și denumirea de grîu, fie numai grîu, fie „grîu turcesc” sau „grîu de Spania” — în

⁶⁰ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura...*, inv. 41, dosar 159, f. 48.

⁶¹ Virgil Maxim, Gheorghe Mudura, *Valorificări etnografice din fondurile arhivistice, în Biharea*, II, 1974, Oradea, 1975, p. 55.

⁶² Tancred Bănăceanu, *Arta populară bucovineană*, București, 1975, p. 45.

⁶³ *Histoire générale des techniques*, tome III, p. 351.

⁶⁴ Gheorghe Șincai, *Povestire cătră economia de cîmp*, Buda, 1906, p. 35.

⁶⁵ Ana Ilca, Gheorghe Mudura, Veronica Covaci, *Conscrierea domeniului Beiuș la anul 1721, în Crisia*, X, Oradea, 1980, p. 364.

⁶⁶ Informatori: Suciș Ioan, ns. 1903, nr. 337; Fechet Francisc, ns. 1901, nr. 167, Voievozi-Șimian, (jud. Bihor).

⁶⁷ Informatori: Alb Gavril, ns. 1907, nr. 244; Borodan Gavril, ns. 1912, nr. 257, Peștiș (jud. Bihor).

⁶⁸ *Histoire générale des techniques*, tome I, p. 485.

Franța⁶⁹, fenomen petrecut și în Bihor, unde alături de denumirile amintite, documentele referitoare la primele decenii ale culturii sale îl denumesc griu („indicii tritici“) sau griu turcesc („turcici tritici“), denumiri folosite împreună în același document — investigația privind conscrierea urbarială a districtului Beiuș la 1720⁷⁰. Denumirea de griu atribuită porumbului demonstrează rapida integrare a noii plante în rîndul cerealelor, iar denumirea de „griu turcesc“ ar indica mai mult originea sa exotică⁷¹, decît direcția de pătrundere în părțile noastre. Mai tîrziu în unele zone — cca mai mare parte a Cîmpiei Crișurilor, zona Beiușului — s-a generalizat termenul de „tenchi“⁷², împrumutat din limba maghiară.

Introducerea porumbului a fost favorizată și de ușurința deprinderii de către țărani a tehnicii sale de cultură. Chiar dacă față de cerealele tradiționale necesită elemente de ordin tehnic noi, în ansamblu tehnologia cultivării sale nu depășește sfera tehnicilor tradiționale de cultură.

Pregătirea terenului pentru semănat se reduce și în cazul porumbului, în această perioadă la o singură arătură, ca și pentru celelalte cereale de primăvară⁷³, neimplicînd operațiuni și unelte noi.

Semănatul porumbului se va face și el în limitele tehnicilor cunoscute de milenii: semănatul în cuib, tehnica sa de semănat inițială, folosită în America precolumbiană⁷⁴, a regăsit-o și în grădinile Europei, unde s-a cultivat mai întîi. Utilizarea acestei tehnici a dus, pe de o parte la reconsiderarea băului de plantat, cu care erau executate cuiburile, astupate apoi cu călcîiul, iar pe de altă parte la multiplicarea funcțiilor sapei. Semănatul „după călcii“ se menținea încă în Bihor la jumătatea secolului al XIX-lea, după cum reiese dintr-un document din 1840⁷⁵, în alte zone din țară această tehnică fiind în uz pînă la începutul secolului al XX-lea⁷⁶. În anumite condiții pedo-climatice semănatul în cuiburi se folosește și astăzi pe scară largă în Bihor⁷⁷. Semănatul prin azvîrlire, înainte sau după executarea arăturii este o tehnică preluată de porumb de la cerealele tradiționale, în același document din 1840, precizîndu-se că „unii îl seamănă ca și griul“⁷⁸, semănatul pe brazdă fiind introdus mai tîrziu, în legătură cu necesitatea utilizării plugului de sapă.

⁶⁹ *Histoire générale des techniques*, tome III, p. 531.

⁷⁰ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura...*, inv. 41, dosar 159, f. 42, v—43

⁷¹ *Histoire générale des techniques*, tome III, p. 531.

⁷² Gheorghe Șincai, *op. cit.*, p. 35.

⁷³ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura...*, inv. 41, dosar 159, f. 56, 58 v—59, 62—62 v.

⁷⁴ *Histoire générale des techniques*, tome I, p. 395; Mireille Sémoni-Abbat, *Aztecii*, Editura Meridiane, București, 1979, p. 35.

⁷⁵ Barbu Ștefănescu, Veronica Covaci, *Cîteva aspecte ale tehnologiei cultivării porumbului într-un document din 1840*, în *Biharea*, IX, Oradea, 1981, p. 44.

⁷⁶ Tudor Pamfile, *Agricultura la români*, București, 1913, p. 69—70.

⁷⁷ Barbu Ștefănescu, *Fenomenul de periferizare al tehnicii agricole în Bihor*, în *Analele Banatului, seria Etnografie*, Timișoara, 1981, p. 274—275

⁷⁸ Barbu Ștefănescu, Veronica Covaci, *op. cit.*, p. 43.

Spre deosebire de cerealele tradiționale, porumbul necesită lucrări de întreținere mai numeroase, executate în timp mai îndelungat și cu un volum mai mare de muncă: două sau trei prașile însoțite de copilit și rărit — față de simplele pliviri de buruieni la cerealele tradiționale — lucrări care nu necesitau însă noi atitudini corporale din partea cultivatorilor, de natură să îngreuneze adoptarea noii culturi⁷⁹, folosirea sapei făcându-se în acest caz în același mod ca și la vechile ei utilizări: defrișări, deșteleniri, pregătirea, în zonele muntoase, a pământului pentru semănat, grădinărit. Sapa devine astfel principala unealtă pentru întreținerea culturilor, adaptându-se din ce în ce mai mult acestui scop. Apar tipuri morfologice noi de sapă, mai ușoare, cu lama rotunjită, adecvată solurilor mai afinate în care se utilizau⁸⁰, deosebite de sapele puternice, cu lamele alungite, folosite la deștelenit, defrișat, sau de sapele mici de grădinărit.

Generalizarea culturii porumbului, dar mai ales generalizarea semănatului pe rînduri, va determina transformarea rariței dintr-o unealtă de arat într-o unealtă specializată, legată de întreținerea culturilor prăși-toare⁸¹. Mai mult, ea se va extinde cu această funcționalitate și în zone în care uneltele de tip aratru dispăruseră de mult sau erau întrebuințate sporadic, cum este și cazul Bihorului.

Nici în ceea ce privește recoltarea, porumbul, ca plantă nou introdusă, nu pune probleme deosebite, inițial utilizându-se, probabil, ca modalități: tăierea cu secera a întregii plante ori culegerea știuleților cu sau fără pănuși, tehnici utilizate curent în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ca de altfel și în zilele noastre⁸².

În ceea ce privește dezghiocatul sau sfărîmatul porumbului, a fost preluat de la cerealele păioase treieratul prin batere: cu îmblăcii, modalitate frecvent utilizată și în alte zone din Transilvania în această perioadă⁸³, utilizată de altfel și în perioada următoare⁸⁴, sau cu maiul pe leasă, tehnică rămasă și ea pînă în zilele noastre⁸⁵.

Probleme de ordin mai special pune depozitarea porumbului, păstrarea lui sub formă de știuleți⁸⁶ necesitînd un volum mare de spațiu,

⁷⁹ André G. Haudrincourt, Mariel Jean-Bruhnes Delamarre, *op. cit.*, p. 33.

⁸⁰ Barbu Ștefănescu, *Inceputurile...*, p. 16.

⁸¹ Henri H. Stahl, *Comentarii etnografice pe tema Plugușorului*, în *Revista de etnografie și folclor*, tom 10, 1965, nr. 2, p. 53; Georgeta Moraru-Popa, *Plugul de lemn în România la sfîrșitul secolului XIX și în prima jumătate a secolului XX*, în *Terra nostra*, III, 1973, p. 140.

⁸² Barbu Ștefănescu, Veronica Covaci, *op. cit.*, p. 48.

⁸³ Ștefan Molnar, *Valorificarea datelor arhivistice locale în cercetarea agriculturii populare vechi*, în *Sesiunea de comunicări a muzeelor de etnografie și artă populară*, I, 1964, București, 1969, p. 179.

⁸⁴ Barbu Ștefănescu, Veronica Covaci, *op. cit.*, p. 49.

⁸⁵ Ion Vlăduțiu, *Etnografia...*, p. 227.

⁸⁶ Arh. St. Oradea, *fond Capitlul Episcopiei romano-catolice de Oradea. Actele ședințelor economice* (în continuare: *fond Capitlul...*, *Act. șed. ec.*), an 1796, act 622, f. 2, an. 1797, act CXXXII, f. 1, act CCXXXIX, f. 2.

condiție pe care o puteau oferi doar parțial mijloacele de depozitare ale cerealelor păioase. A fost necesară apariția unei construcții speciale, cu rol exclusiv de depozitare a porumbului: pătutul sau coșara de nuiele împletite, element arhitectural nou, de acum înainte indispensabil în peisajul arhitectural al gospodăriei țărănești.

Prelucrarea primară a porumbului se putea face suficient de bine în instalațiile existente: rișnițe și mori. Ba mai mult generalizarea culturii porumbului, în detrimentul culturii meiului a determinat dispariția treptată a rișniței de decorticat⁸⁷. Credem că înmulțirea numărului morilor în cursul secolului al XVIII-lea⁸⁸ se datorează creșterii producției generale de cereale în primul rînd prin aportul substanțial al porumbului. Este interesant că în 1720 în unele sate din zona Beiușului însăși venitul morilor era echivalent în porumb⁸⁹.

Tehnologia cultivării porumbului a fost repede însușită de către țărani, fapt ce a făcut să crească suprafețele cultivate cu această plantă, cultura sa devenind predominantă, uneori chiar exclusivă în zonele deluroase și muntoase, unde cerealele păioase dădeau producții care de cele mai multe ori, în lipsa gunoirii, nu puteau asigura existența cultivatorilor⁹⁰. Așadar porumbul a fost privit de la început ca o salvare de la foametea care bîntuia adesea aceste sate. Chiar în timpul investigației urbariale din 1720 locuitorii din Corbești, Roșia, Lazuri, Sohodol, Cresuia, afirmă că seamănă aproape numai porumb⁹¹, numărul localităților aflate în această situație înmulțindu-se în a doua jumătate a acestui secol⁹².

Trebuie remarcat faptul că această cultură a devenit de la început o cultură a pămînturilor iobăgești, generalizarea sa și pe pămînturile alodiale survenind mai tîrziu, după cum se poate observa din conscrierea veniturilor domeniului Aleșd din anul 1779⁹³.

În legătură cu substanțialul aport alimentar al porumbului este demnă de a fi amintită constatarea lui Gheorghe Șincai făcută la sfîrșitul secolului al XVIII-lea că porumbul „acuma întru atîta se agonisește în Țara Ungurească și în Ardeal, încît pre multe locuri sărăcimea numai cu bucate făcute din fărină de cucuruz trăiește”⁹⁴. Tot sub acest aspect să nu uităm că răspîndirea culturii porumbului a însemnat de fapt răspîndirea unei asociații de plante alimentare: fasolea, pentru care porumbul era un tutore foarte bun, dovleacul, plantă tîritoare, care ocupă bine etajul inferior al asociației. Mălăiștile erau în același timp apărute pe

⁸⁷ Ion Vlăduțiu, *O veche mărturie materială privind agricultura în Moldova*, în *Revista de etnografie și folclor*, tom 12, 1967, nr. 5, p. 386—387.

⁸⁸ Ioan Godea, *Caracteristici ale culturii populare din Bihor*, Editura Sport-Turism, București, 1977, p. 99—100.

⁸⁹ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura...*, inv. 41, dosar 159, f. 44 v.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 64 v, 70, 72 v—73.

⁹¹ *Ibidem*, f. 46, 53, 56.

⁹² *Ibidem*, dosar 166, f. 233—234, 226 v—227, 232.

⁹³ Ana Ilea, *Conscrierea veniturilor domeniului Aleșd din anul 1779*, în *Aleșd 1904—1979*, Oradea, 1979, p. 128—144.

⁹⁴ Gheorghe Șincai, *op. cit.*, p. 35.

răzoare de șiruri de floarea soarelui, acestora adăugându-se pentru protejarea capetelor de holdă o plantă autohtonă, cînepa. Astfel, de pe aceeași suprafață de teren, țăranul avea posibilitatea să obțină făină pentru mămăligă, fasole, ulei din semințe de dovleac și floarea soarelui, cînepă pentru pinză, hrană pentru animale — dovlecii și cocenii de porumb⁹⁵.

Introducerea culturii porumbului depășește însă cu mult ca importanță substanțialul său aport alimentar, extinderea sa însemnînd o adevărată „revoluție economică” a lumii rurale⁹⁶. Generalizarea sa a adus în primul rînd schimbări radicale în raporturile existente între plantele de cultură. Cultura milenară a meiului a primit ultima lovitură de grație, din care nu-și va mai reveni, dispărînd treptat din cultură. Într-o altă lucrare⁹⁷ am prezentat statistic evoluția raportului dintre suprafețele cultivate cu mei și cele cultivate cu porumb, pe parcursul unei jumătăți de secol, în satele pe cursul superior și mijlociu al Crișului Repede. Fenomenul este asemănător în districtul Beiușului, unde suprafețele cultivate cu mei la 1720 erau cu totul neglijabile în raport cu cele semănate cu porumb⁹⁸. Totuși trebuie avut în vedere faptul că evoluția raportului dintre porumb și mei nu este liniară, uniformă, în toate regiunile. Analizînd conscrierile localităților districtului Șarret din anii 1723, 1735 și 1755, constatăm multe sate⁹⁹ în care porumbul nu este menționat sau este amintit cu suprafețe mici în raport cu meiul¹⁰⁰. În acest caz păstrarea meiului în cultură pe scară mai mare se datorează modului de utilizare foarte bună de către acesta a terenurilor din zonele mlăștinoase, întrucît „foarte bine rodește în albiile lacurilor celor seci”¹⁰¹. Conscrierile lunare ale bunurilor deținute de magaziile provizoratelor și raționistatelor Capitlului Episcopiei romano-catolice de Oradea menționează cantități de mei cu totul neînsemnate și numai în zona de cîmpie¹⁰².

Substituirea rapidă a meiului de către porumb a fost ușurată de cerințele asemănătoare ale celor două plante față de condițiile pedo-climatice și coinciderea în linii mari a perioadelor de semănat și recoltat¹⁰³. Alta este situația cerealelor păioase: principalele momente ale tehnologiei cultivării porumbului nu se suprapun peste lucrările de vîrf ale calendarului agricol tradițional; mai mult chiar este evident caracterul complementar din punct de vedere al derulării principalelor momente ale calendarului agricol tradițional al cerealelor păioase și al porumbului:

⁹⁵ Anton Zacher, *Landwirtschaften und Viehzucht*, în *Die Bukowina*, Czernowitz, 1899, p. 467—468, apud Tancred Bănățeanu, *op. cit.*, p. 45.

⁹⁶ Zarko Ilic, *op. cit.*, p. 112.

⁹⁷ Barbu Ștefănescu, *Inceputurile...*, p. 27—28.

⁹⁸ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura...*, inv. 41, dosar 159, f. 39—40, 84—88.

⁹⁹ Majoritatea aflate astăzi pe teritoriul R. P. Ungare.

¹⁰⁰ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura...*, inv. 41, dosar 164, nenumerotat.

¹⁰¹ Gheorghe Șincai, *op. cit.*, p. 35.

¹⁰² Arh. St. Oradea, *fond Capitlul... Act. șed. ec.*, an 1797, actele CXLVIII, f. 1, CLXXXII, f. 1, CCXXXIX, f. 2.

¹⁰³ Gh. Bilteanu, V. Birnaure, *Fitotehnie*, Editura Ceres, 1979, p. 239, 281.

semănatul porumbului urmează după cel al cerealelor păioase de primăvară; cele două prașile ale porumbului se execută înainte de recoltatul griului și secarei de toamnă, iar culesul porumbului succede seceratul ultimei cereale păioase, ovăzul. Rămânând în sfera calendarului agricol tradițional trebuie admis faptul că introducerea culturii porumbului a însemnat o încărcare a acestuia, contribuind la accelerarea ritmului existențial în cadrul comunităților tradiționale: presupunea cele două prașile și o perioadă lungă de recoltat. Pe lângă cele două perioade de vîrf ale derulării calendarului agricol anual — semănatul și recoltatul — apare deci un al treilea vîrf, săpatul, dovedind faptul că o agricultură cu cît se înnoiește sub raport tehnic cu atît aglomerează mai tare mun-cile agricole de peste an¹⁰⁴. Așadar porumbul nu numai că n-a elimi-nat din cultură cerealele păioase, ci dimpotrivă le-a stimulat cultura, dovedindu-se o excelentă plantă premurgătoare pentru ele, deoarece prin prașilele pe care le necesită curăță locul de buruieni, care, este știut, provoacă o diminuare a producției și o depreciere a calității sale¹⁰⁵.

Tot Șincai consemnează, în lucrarea pe care George Maior o numește „un model de limbă și tehnologie românească”¹⁰⁶ faptul că „în unele părți au obicinuit plugarii a semăna bucate de toamnă nu numai pe pămînturile ogorite, ci și în mălăiști (cucureziști) și unii ca aceia mai mult folos au, decît cei ce le seamănă în moine sau în țeline numai odată arate”¹⁰⁷. Este prima consemnare pe care o cunoaștem în legătură cu inversarea ordinii de rotire a cîmpurilor în cadrul sistemului de cultură cu trei cîmpuri, rotire care inițial se făcuse după formula: cereale de toamnă — cereale de primăvară — moină — cereale de toamnă... și care de acum încolo se va generaliza în următoarea succesiune: cereale de primăvară — cereale de toamnă — moină — cereale de primăvară.

În legătură cu importanța porumbului ca plantă premurgătoare sînt elocvente datele pe care le-am cules în sate din zona Pădurenilor, care din cauza altitudinii mari nu cultivă porumbul. Pădurenii practică un sistem de cultură cu două cîmpuri: unul cultivat cu cereale păioase, celălalt lăsat de izlaz și se izbesc de un mare impediment în legătură cu apariția unor scaieți în partea de țarină, care nu pier într-un an de moină, fiind necesară o înțelenire de mai lungă durată pentru aceasta, ceea ce a și condus de fapt la trecerea de la rotirea anuală a cîmpurilor la schimbarea lor tot la doi ani.

Executarea amintitelor prașile ca lucrări de întreținere, pe lângă efectele benefice pe care le-am amintit deja, contribuie la o mai ușoară pregătire a terenului pentru semănatul plantei succesoare. Pămîntul rămas mai afinat se ară mai ușor, fiind necesare un număr mai mic de animale.

¹⁰⁴ *Histoire générale des techniques*, tome III, p. 555.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 531.

¹⁰⁶ Gheorghe Maior, *România agricolă*, ediția a II-a, București, 1911, p. 45.

¹⁰⁷ Gheorghe Șincai, *op. cit.* p. 29.

Considerațiile de mai sus explică și faptul că suprafețele cultivate cu grâu, nu numai că, în general, nu înregistrează vreun recul, dar și cresc paralel cu cele însămânțate cu porumb. Am văzut mai sus că există și sate în care porumbul elimină și cerealele păioase, din cauza productivității foarte scăzute a acestora în zone cu condiții pedoclimatice mai vitrege. Dispar în aceste cazuri cerealele de primăvară: orzul, grâul de primăvară și mai puțin ovăzul.

Lucrarea mai bună a pământului va determina creșterea cotei deținută de grâul curat, neamestecat cu secară din totalul producției de grâu. Astfel, în consemnarea „bunătăților și răutăților” localităților comitatului Bihor, ce a premers consemnarea din 1772, în plasa Salonta numărul satelor în care este specificată cultura grâului pur este dublu față de cel al celor în care este amintită cultivarea grâului amestecat¹⁰⁸, un fenomen asemănător petrecându-se și în districtul Beiuș, cu specificarea foarte frecventă în document, că în localitățile din această zonă cultura sa este indispensabil legată de gunoie¹⁰⁹. Deși acest proces se va derula progresiv pînă aproape de zilele noastre, documentele consemnează faptul că în mulți ani, chiar pe terenurile cele mai favorabile grâului curat, se cultivă grâu amestecat, nevoia asigurării unui minim de recoltă în anii cu condiții mai puțin favorabile fiind încă foarte stringentă.

Desigur porumbul nu este singura plantă prășitoare introdusă în cultură în Bihor în cursul secolului al XVIII-lea. El va fi însoțit de floarea soarelui și va fi urmat de cartof — generalizat în urma mării foamete de la începutul secolului al XIX-lea prin măsuri administrative¹¹⁰, mai târziu introducându-se și sfecla de zahăr. Fiecare din aceste plante aduceau inevitabil și particularități de ordin tehnic¹¹¹, dar introducerea lor n-a mai avut din punct de vedere al dezvoltării tehnicilor agricole, importanța introducerii culturii porumbului; cel mult au accentuat rolul pe care plantele prășitoare îl vor avea în noile tehnologii de cultivare a pământului. Cultura porumbului a fost singura care, prin implicațiile sale, a produs de la început o breșă în rutina tehnicilor de cultură medievale.

¹⁰⁸ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura...*, inv. 41, dosar 166, f. 203—247.

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 249 v—268 v.

¹¹⁰ Virgil Maxim, Gheorghe Mudura, *op. cit.*, p. 53—56.

¹¹¹ Ion Vlăduțiu, *Etnografia...*, p. 192.